ДУБРОВАЧКА КЊИЖЕВНОСТ У МАТИЦИ СРПСКЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ СЛАВКА ПЕТАКОВИЋА

Славко Петаковић, *Токовима књижевне историје – дубровачка књижевност у матици српске историографије*, Српска књижевна задруга, Београд 2026

Књига рагузеолога Славка Петаковића *Токовима књижевне историје* сачињена је од шест целина: „Приступ", „Књижевноисторијски расток", „У оку олује: између монизма и дуализма", „Идеолошко поречје", „Ка врелу традиције" и „Свод"; на крају књиге су „Регистар имена", „Белешка о књизи" и „Белешка о аутору". Аутор монографије у уводном делу истиче разлоге њеног настанка, јер му је намера била да истражи на основу којих критеријума је у српској науци о књижевности разматран идентитет дубровачке књижевности, као и њено место у оквиру српског културно-националног корпуса; при томе је узео у обзир заокружене историографске представе које целовито приказују српску, или у извесним случајевима југословенску књижевност као историје дубровачке књижевности. У књигу су укључене и историје књижевности хрватских аутора (Ш. Љубић, В. Јагић, Ђ. Шурмин, А. Барац и др.), релевантне за централну тему књиге, до тренутка када су се српске и хрватске историографске визуре раздвојиле у погледу идентитетског означавања дубровачке књижевности; с обзиром на то, није праћена хрватска историографија, јер не улази у тематику монографије. Књижевноисторијске токове С. Петаковић је функционално употпунио повесним, политичким и идеолошким чиниоцима са којима су били повезани.

Наредна поглавља књиге показаће да је она као допринос српској рагузеолошкој традицији пружила истински поуздан ослонац за даља истраживања у области дубровачких студија. Евоцирајући у поглављу „Књижевноисторијски расток" Доситејево уверење да род и језик представљају стожере суштинског идентитетског одређења, који имају супремацију над свим осталим у хијерархијском поретку, аутор га илуструје на примеру Дубровника. Свест о његовом значају за словенску матицу и Србе огледа се како у замисли владике Петра I Петровића Његоша о Славеносрпском царству, чија би престоница била у Дубровнику, тако

и у песничком делу Петра II Петровића Његоша, које одражава његову свест о драгоцености наслеђа дубровачке књижевности. Пратећи хронолошки ток књижевне историје, аутор издваја есенцијалне ставове проучавалаца дубровачке књижевности, потцртавајући и све оно што је у распону од XVIII до XXI столећа у појединим изворима контрадикторно, недоследно и неаргументовано. Почев од Шафарикове промене става – по којој се „српска књижевност" односи само на књижевност православних Срба, иако је испрва дубровачку књижевност експлицитно укључио у српску литерарну традицију – преко Ј. Добровског и Ј. Копитара (дубровачки дијалекат сврстава у српски језик), Славко Петаковић нарочито наглашава гледиште Вука Караџића о српском језику као интеграционом чиниоцу национално-културног обрасца којим су говорили Дубровчани; дакле, Дубровник је у највећој мери допринео стандардизацији српског језика, јер је говор Дубровника интегрални део источнохерцеговачког дијалекта. Аутор напомиње да на основу проучавања дубровачких докумената од XV до XVIII столећа велики број примера јасно потврђује да је у питању српски језик, а у даљем току излагања пружа конкретну и детаљну аргументацију. И поред тенденциозности културно-језичке слике прилика у Далмацији потекле од И. Кукуљевића Сакцинског (који страхује од могућег Вуковог утицаја за којим су се повели „млади мудраци из Дубровника", сматрајући „да је њихов језик српски"), документарни извори говоре супротно; илустративан пример по избору аутора књиге односи се на извештај из XVII столећа дубровачког поклисара Мата Гундулића, који потврђује да су Дубровчани одредницу „словински" користили за српски језик, као и да су употребљавали термин „српско писмо" за писмо на коме су водили службену кореспонденцију. Један од примера несистематичности и конфузности у изношењу књижевноисторијских закључака у XIX веку је начин резоновања Ш. Љубића, који појам „словенски" употребљава за језик XVI и XVII века у Дубровнику, без образложења га тумачећи искључиво као синоним за хрватски језик; спорно је, истиче аутор, и Љубићево укључивање делова „југословјанске" књижевне баштине у корпус хрватске књижевности, што је учињено и са целокупном књижевношћу Далмације и народним епским песмама, од којих већина заправо припада српској књижевности. Јачању кроатоцентричног погледа на историју књижевности јужнословенских народа допринео је и В. Јагић, изједначавајући хрватску и дубровачку књижевност. Чињеница је, истиче С. Петаковић на основу прецизних извора, да Јагић, као и Сакцински, занемарује оно што је истина, односно да се хрватски језик помиње у Дубровнику у неколико наврата углавном у поетском изразу и из посебних разлога, као што су и Дубровчани често у службеним актима од XV до XVIII столећа свој језик звали српским. Насупрот неодрживим исказима појединих хрватских књижевних историчара стоје постојани аргументи

М. Решетара који, истиче аутор, извиру из помне анализе рукописних језичких споменика на основу којих је доказано да је Дубровник био херцеговачко-јекавски и никад чакавско-икавски; у политичком и етничком погледу био је аутономан, будући да су се житељи изјашњавали као Дубровчани. Решетар наглашава да је Град у језичком смислу био српски, док је дубровачку књижевност назвао „нашом"; када се стари романски град посрбљавањем староседелаца у извесној мери у погледу језика претворио у српски град, Дубровчани су свакако сачували своју индивидуалност. У прилог објективном сагледавању ове проблематике С. Петаковић наводи идеје дум Ивана Стојановића, католичког свештеника у Дубровнику који је истицао своју српску националну припадност. Анализирајући његову знамениту *Дубровачку књижевност* из 1900. године, аутор напомиње како је велика пажња посвећена специфичности дубровачког говора, јер у Дубровнику „говори српски чак и онај део интелигенције, који је најпротивнији Словенству"; посебност дубровачког говора проистиче из комбинације латинског са словенским, преузетим од суседних саплеменика Срба, а потом и са италијанским и француским језиком.

Илуструјући своје ставове о позицији дубровачке књижевности у српској историографији великим бројем доказа из научне и архивске грађе, Славко Петаковић је минуциозно и на објективан начин у средишњим поглављима књиге представио комплексна идеолошка трвења током XX и XXI столећа. Он истиче да је историја књижевности демитологизовала идеју о континуитету српско-хрватског јединства, откривајући да се историјски уобличени духовни садржаји српске и хрватске културе противе интегративној културној концепцији; при томе, посебан проблем представља настојање да се дубровачка књижевност идентитетски одреди. С једне стране, српски историографи истичу став по коме језичка и етничка својства Дубровника конституишу карактер дубровачке књижевности, пружајући сведочанство о њеној уклопљености у српску културно-националну сферу; дакле, српски народ је обједињен језиком који га повезује, а унутрашња веза био је штокавски источнохерцеговачки дијалекат чији је егземплар говор Дубровника и – у уметничкој стилизацији – дубровачка књижевност. С друге стране, истиче Петаковић, историчари књижевности хрватске провенијенције су – попут Љубића, Јагића и Шурмина – уводили критеријуме вере и писма при раздвајању културног ареала, па је дубровачка књижевност кроатизована и по језичком критеријуму у време илирског покрета, тврдњом да је штокавско наречје у основи хрватско. Циљ оваквих назора био је, сматра аутор, истицање искључиво хрватског права на дубровачку традицију, јер се штокавска језичка основа, карактеристична за Дубровник, потиснувши кајкавски и чакавски, наметнула као пресудни интеграциони фактор у креирању хрватског културног простора. С обзиром на овакве

позиције, дошло је крајем XIX столећа до раздвајања српске и хрватске историографске визуре. Српска историографија пошла је од свести о томе да је један народ тамо где је један језик, обликујући с тим у складу периодизацију према којој дубровачка књижевност улази у „други одељак" српске књижевности. Од Стојана Новаковића до Павла Поповића и његовог *Прегледа српске књижевности*, српска историографија је постојано на теоријско-методолошкој и практичној равни пружала доказе о веродостојности својих становишта. Павле Поповић представља, јасно напомиње аутор, најдрагоценије средиште у развојној линији српске историографије, јер је акрибичним истраживањем оригиналне грађе из разноврсних извора, у првом реду из дубровачког архива, утемељио београдску рагузеолошку школу и истакао да је дубровачка књижевност српска бар колико и хрватска; двоструки идентитет је, истиче аутор, Павле Поповић одредио посматрајући га уједно као гранично и посредничко између српске и хрватске културне сфере. Славко Петаковић такође не заобилази ни гледиште Јована Скерлића, ватреног заговорника југословенског окупљања, који је предлагао компромис између Срба и Хрвата, исказан у општем прихватању екавице и латинице; тако је он дубровачку књижевност неосновано сврстао у хрватску књижевну традицију, поричући њене везе са „новом" српском књижевношћу. Овакву визуру прихватио је и Давид Богдановић, који је, према речима аутора, због гравитирања ка католичкој културној сфери дубровачку књижевност сврстао у хрватску. Настојећи да успостави научну основу идеји југословенства, Павле Поповић је у *Југословенској књижевности* дубровачку књижевност презентовао као интеграциони чинилац на југословенском простору, што није имало нарочитог одјека у историји књижевности јер, сматра аутор, није било утемељено на научним основама. Аутор такође критички сагледава и неодрживост тенденције да се у југословенској држави конститутивни народи споје административно-бирократским путем; илузорно је било, напомиње он, да се култура обликује политичком одлуком, што је планирано и на подручју историје књижевности, у првом реду приликом идентитетског одређења дубровачке књижевности и њеног уткивања у југословенски културни оквир. И друга Југославија је исказивала сличне тежње, покушавајући да спроведе културну стратегију политичким средствима. За разлику од времена Краљевине, напомиње С. Петаковић, власти комунистичке Југославије усмериле су репресију првенствено ка српским историчарима књижевности, чија становишта о дубровачкој књижевности нису била у складу са званичним гледиштем; позивани су на кривичну одговорност академици и универзитетски професори који се нису одрекли традиционалног српског историографског тока и који су одбили да признају искључиво хрватско право на дубровачку културну баштину.

Српски рагузеолози и у првом реду београдска рагузеолошка школа коју чине наследници П. Поповића (П. Колендић, Ј. Тадић, Д. Павловић, М. Пантић, З. Бојовић) – истиче аутор – истрајно су теоријско-методолошки развијали рагузеолошке студије, имајући на уму као *credo* Поповићев став да се исправни судови у историји књижевности могу изводити искључиво на основу директног истраживања изворне грађе и само на научној основи. Славко Петаковић заокружује своју исцрпну анализу увидом у раскид идеолошких стега до којег је дошло крајем XX века, те је дубровачка културна традиција слободно обухваћена књижевноисторијском перспективом; о овоме сведочи капитално дело с почетка XXI века, тачније из 2014. године – *Историја дубровачке књижевности* Злате Бојовић – које потцртава флуидност културних струјања и поетичко-стилских прожимања хуманизма, ренесансе, барока и просветитељства у особеном окружењу дубровачке традиције. Одбацивањем идеолошких окова стекли су се услови да дубровачка књижевност, према речима аутора, „без зазора буде контекстуализована у склопу српског културног канона"; он додаје да су се појавила драгоцена издања посвећена дубровачким писцима у оквиру изучавања културноисторијске баштине српског народа, при чему нарочито издваја репрезентативну антологијску едицију *Десет векова српске књижевности* и у оквиру ње, уз приређивачки труд З. Бојовић, књиге: *Поезија Дубровника и Боке Которске*, *Џиво Гундулић* и *Марин Држић*. Најзад, приказујући у својој књизи комплексну и дуговеку развојну линију српске филологије, која је дала изузетан допринос проучавању дубровачке културне и књижевне историје, Славко Петаковић истиче лексикон *Дубровачка књижевност у српској историји књижевности. Речник проучавалаца*, који је 2026. године, након једне деценије, издат по други пут. У целости гледано, јединствен и неизмеран допринос српској рагузеологији пружа управо монографија Славка Петаковића – *Токовима књижевне историје*, која заокружује целокупно досадашње истраживање проблема дубровачке књижевности у српској историографији, као драгоцену компоненту културно-националног идентитета.

Проф. др Гордана С. ПОКРАЈАЦ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за компаративну књижевност
gordana.pokrajac@ff.uns.ac.rs
ORCID: 0000-0002-5619-1366